

DRUKWERK

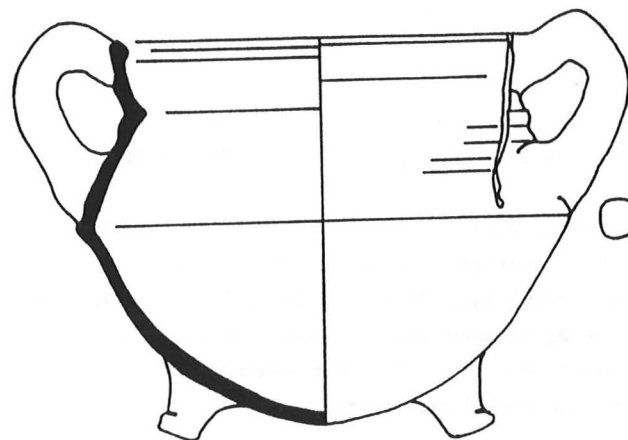
REDACTIE RENUS
Geregracht 50
2311 PB LEIDEN

PORT BETAALD
LEIDEN

'RENUS'

MEDEDELINGENBLAD VAN DE

A.W.N. AFD. RIJNSTREEK

Een grape, misbaksel uit de eerste helft van de 17de eeuw van de pottenbakker op het Parmentier-complex, maar ondanks dat door de verticale scheur maar de helft van de inhoud effectief benut kon worden, toch gebruikt; de bodem is beroet en de pootjes hebben slijtsoren.

(Vondstnummer 112; tekening L. den Hollander)

Nota Bene: de eerste vergadering is op maandag 16 september!

Renus is een uitgave van de afdeling Rijnstreek van de Archeologische Werkge-
meenschap voor Nederland (A.W.N.) en verschijnt tenminste tweemaal per jaar.
Oplage 200 stuks. Redactie: P.J.M. de Baar.
Redactieadres: Geregracht 50, 2311 PB Leiden (werkruimte Rijnstreek).

Gegevens uit *Renus* mogen worden overgenomen, mits met voldoende bronver-
melding, en er een kopie van het artikel, waarin gegevens uit *Renus* werden
verwerkt, aan de redactie wordt gestuurd.

+++++

Vondstmeldingen

Als u iets gevonden heeft, waarvan u denkt dat het van belang kan zijn, of als u
weet dat anderen vondsten hebben gedaan, belt u dan a.u.b. met een van de
volgende mensen:

Dick van der Kooij, Welterdreef 93, 2253 LJ Voorschoten, tel. 071-5764072

Leo den Hollander, Coornhertstraat 55, 2332 AP Leiden, tel. 071-5312172

Suus Sprey, Burg. Visserpark 14, 2405 GR Alphen a/d Rijn, tel. 0172-494986

Ook houden wij ons aanbevolen voor melding van plaatsen waar graafwerk-
zaamheden plaats (gaan) vinden. Help mee het bodemarchief te redden: een kleine
vondst kan het begin van iets belangrijks zijn!

Meehelpen met de opgravingen?

Heeft u belangstelling om actief deel te nemen aan het veldwerk, dan kunt u in de
veldwerk-agenda zien welke projecten in uitvoering zijn of binnenkort zullen
komen. Voor de preciese gegevens over plaats en tijd kunt u de bovenstaande
telefoonnummers bellen. Met nadruk wordt erop gewezen, dat ervaring absoluut
niet vereist is.

Restaureren, tekenen en vondstverwerking

Deze werkzaamheden vinden plaats in onze werkruimte, Geregracht 50 te Leiden,
elke maandag (behoudens als er een lezing is), woensdag en donderdag vanaf
20.00 uur.

Opgave nieuwe leden

Nieuwe leden kunnen zich aanmelden bij de Ledenadministratie van de A.W.N.,
Postbus 714, 3170 AA Poortugaal. Het lidmaatschap kost voor volwassenen f 70,-
- per jaar. Leden ontvangen zesmaal per jaar het tijdschrift *Westerheem*. Nieuwe
leden worden persoonlijk uitgenodigd voor een eerste kennismaking met de
afdeling.

LEZINGENPROGRAMMA AWN-AFDELING RIJNSTREEK NAJAAR 1996

Maandag 16 september

Dr. A. Verhoeven (Instituut voor Pre- en Protohistorische Archeologie, Universi-
teit van Amsterdam)

Kogelpotten in Nederland

Bij opgravingen van middeleeuwse nederzettingen bestaat het grootste deel van
het gevonden aardewerk doorgaans uit scherven van kogelpotten. Over de
datering, de typologie, de herkomst en de betekenis is echter nog maar weinig
bekend. In de voordracht wordt op al deze problemen ingegaan aan de hand van
kogelpotten uit vrijwel alle delen van Nederland.

De spreker, die onlangs op dit onderwerp promoveerde, is tevens bereid
om meegebrachte vondsten van middeleeuwse aardewerk te determineren.

Maandag 28 oktober

Dr. H. Fokkens (Instituut voor Prehistorie, Rijksuniversiteit Leiden)

Het Maaskantproject: 20 jaar archeologisch onderzoek in Oss en omgeving

Sinds 1974 worden in de omgeving van Oss opgravingen uitgevoerd, meest in
nieuwbouwwijken. Daarbij zijn tal van sporen uit de bronstijd, de ijzertijd en de
Romeinse tijd aan het licht gekomen. In dit inmiddels grootste opgravingsproject
in Zuid-Nederland zijn ondermeer ruim honderd huisplattegronden vastgelegd, met
honderden bijgebouwtjes. De onderzochte micro-regio is bovendien ongewoon rijk
aan waterputten. Daarin bleven ook verscheidene houten voorwerpen bewaard, een
zeldzaam gegeven voor de zandgronden. Crematiebijzettingen en cultusplaatsen
vullen de overheersende nederzettingssporen aan. Met de schat aan informatie uit
het grootschalige onderzoek blijkt het mogelijk om verantwoorde modellen over
de vroegere bewoning op te stellen, bijvoorbeeld aangaande de dynamiek in de
bewoning ('zwerfende erven'). Ook nu nog wordt jaarlijks onderzoek in het
gebied verricht, met als belangrijkste doelstelling zoveel mogelijk van het
prehistorische cultuurlandschap te registreren.

Maandag 9 december

Drs. A. Waasdorp (Afd. Archeologie gemeente Den Haag)
Ockenburgh na Holwerda

Toen dr. J.H. Holwerda van het Rijksmuseum voor Oudheden in de jaren '30 onderzoek verrichtte op Ockenburgh kwam hij tot de conclusie dat het hier ging om een 'Bataafsche' nederzetting die gekenmerkt werd door een 'grote armelijken'. De opgravingen die hier, gedwongen door bouwactiviteiten, sinds 1993 van gemeentewege plaatsvinden, geven echter een geheel andere indruk. Aangezien het aardewerk uit de Romeinse tijd bijna volledig uit Romeinse importwaar bestaat, kan de nederzetting al geen armelijke status worden toegekend. Er zijn bovendien verscheidene aanwijzingen dat het niet om een gewone inheemse woonplaats gaat. De gedachten gaan veeleer uit naar een militair steunpunt.

Alle lezingen vinden plaats in de filmzaal van het Rijksmuseum van Oudheden; toegang via de achteringang, Papengracht 29. Ze beginnen om 20.00 u. Dichtstbijzijnde ruime parkeergelegenheid: Maliebaan / Rijn- en Schiekade (achter Universiteitsbibliotheek).

**Verslag opening Tentoonstelling Legermuseum Delft -
"Legioen met natte voeten, het Romeinse leger in Nederland"**

=====

Op 18 april 1996 waren Berry Meijer en Eric van der Kuijl namens de AWN-Rijnstreek voor U aanwezig bij de opening van de tentoonstelling over het Romeinse leger in Nederland in het legermuseum in Delft. De opening werd ingeleid door mw. dr. C. van Driel-Murray, universitair docent aan de Universiteit van Amsterdam en lid van onze afdeling. Zij gaf een heldere uiteenzetting over wat de komst van het Romeinse leger in onze contreien voor consequenties heeft gehad. De organisatie van het leger, de wisselwerking met de lokale bevolking en gendertheoriën ontbraken, zoals we van haar mogen verwachten, niet in het verhaal. Terecht ontkrachtte zij daarmee een aantal vooronderstellingen die door velen jarenlang voor zoete koek zijn aangenomen. Met een knipoog naar ons eigen koloniale verleden in Nederlands-Indië, eindigde ze haar speech, waarna een rondgang volgde over de tentoonstelling.

De tentoonstelling is een produkt van het legermuseum in samenwerking met een aantal belangrijke bruikleengevers, waaronder het Rijksmuseum van Oudheden te Leiden en Museum Kam te Nijmegen. Het geheel is ingericht en vormgegeven door gastconservatoren drs. P. Beliën en drs. E.J. van Ginkel. Niet de minsten in archeologisch Nederland, en onze verwachtingen waren dan ook hoog gespannen. Tot onze verbazing was de tentoonstelling 'weggedrukt' in een smalle ruimte van het museum. De daardoor ontstane pijpenla was eigenlijk te smal voor het toegestroomde publiek. De ruimte is daarmee minder geschikt voor groepsbezoeken. De tentoongestelde voorwerpen waren zeer de moeite waard. Een aantal nieuw tentoongestelde voorwerpen, waaronder uitrustingsstukken (zoals schildrandbeslag met resten van het houten schild!) en gebruiksvoorwerpen, waren nog niet eerder te zien geweest.

Leuk was ook de opstelling van stapelbedden zoals die in de barakken te zien moeten zijn geweest. Bij elk bed werd het levensverhaal van een Romeinse legionair verwoord. Omdat dit gebaseerd was op bestaande gegevens voornamelijk afkomstig van grafstenen, gingen deze personen ook een beetje leven voor de bezoeker. Minder spectaculair waren de inleidende teksten op de diverse thema's. Deze waren van een kinderlijk niveau. Kennelijk hangt dat samen met de algemeen waarneembare tendens van toenemende vervlakking om een grotere doelgroep te kunnen bereiken. Wellicht gunstig voor de bezoekersaantallen, jammer voor het educatieve gehalte.

Er was niets gedaan met audio-visuele middelen. Bij het Romeinse leger in Nederland verwacht je wapengekletter, de geur van zweet en paardemest en natte voeten (!!!). Een iets levendigere aanpak had het inlevingsvermogen van de bezoeker ongetwijfeld meer gestimuleerd. Het ontbreken van een tentoonstellingscatalogus is een gemis. Een hoop unieke en bijzondere voorwerpen uit eigen bodem zijn meer dan de moeite waard om afgebeeld te worden in een overzichtscatalogus.

Geachte leden,

Met ingang van juni is door het hoofdbestuur een nieuwe w.a.-verzekering afgesloten. Het één en ander heeft een aantal wijzigingen tot gevolg. Om een ieder op de hoogte te brengen van alle veranderingen en de hieruit voortvloeiende (in)directe gevolgen voor uzelf, volgt hier een samenvatting van de nieuwe bepalingen.

Nieuw voor ons allen is, dat:

- aspirant-leden (*) voor de duur van de kennismaking eveneens verzekerd zijn.
- schade door leden in ter beschikking gestelde ruimten, bijvoorbeeld voor exposities of lezingen, wordt gedekt.
- leden zijn tevens bij excursies verzekerd. (Wel is men genoodzaakt een eerste beroep te doen op eigen verzekering).

(*) aspirantleden dienen eerst schriftelijk te worden aangemeld, onder vermelding van het soort activiteit waaraan wordt deelgenomen.

De volgende verzekeringen zijn afgesloten:

- A) aansprakelijkheidsverzekering
- B) rechtsbijstandverzekering
- C) milieuschadeverzekering

A. Onder schade wordt verstaan schade en letsel door leden aan derden of goederen van derden.

Eigen risico bij zaakschade: f 250,--

Dekkingsgebied: Europa.

Verzekerd zijn:

- schade veroorzaakt door voertuigen/vaartuigen met een maximale afmeting van 16 m².
- schade aan ondergrondse kabels en leidingen, mits men zich van tevoren heeft geïnformeerd over de ligging (KLIC-gegevens). In geval van schade geldt hier een eigen risico van f 500,--
- schade aan onroerende goederen, ontstaan ten gevolge van bron- of diepwellbemaling, trilling, verzakking of wegzuigen van water. Eigen risico: f 1000,--
- schade aan derden in tentoonstellingsruimten en hun objecten.

Wanneer de waarde van een object de f 8.000,-- overschrijdt, dient vooraf opgaaf van het tentoongestelde te worden gedaan.

Uitsluitingen:

- diefstal en verlies van eigendommen.
- schade door opzet of ernstige nalatigheid.
- brandschade aan objecten in onroerende goederen (werkruimten).

B. Noodzakelijke rechtshulp kan worden ingeroepen wanneer door leden aan derden gedurende AWN-activiteiten schade of letsel wordt toegebracht. De AWN als vereniging treedt op als werkgever, de coördinatoren zijn medeverantwoordelijk. Schade veroorzaakt door een vaar- of motorrijtuig dat men in eigendom heeft is uitgesloten.

C. Acute schade, bijvoorbeeld wanneer brandstof door een ongeluk in het milieu terecht komt, wordt door de verzekering gedekt.

Voor duikende leden gelden verder nog aparte voorwaarden, waaronder:

- lidmaatschap van een erkende duikvereniging, zoals NOB, IADS, PADI of een ander bij C-Mas aangesloten vereniging.
- er wordt alleen gedoken volgens het standaard veiligheids-reglement.
- men beschikt over een geldig duikbrevet
- men bezit een geldige medische verklaring, niet ouder dan één jaar en goedgekeurde apparatuur.
- alle activiteiten vinden plaats onder toezicht van een gekwalificeerde project-leider.

Tenslotte.

Het bijhouden van een protocolboek wordt in verband met de eventuele schuld-vraag en bewijslast als noodzakelijk gezien. Het verdient aanbeveling in het protocolboek aan te geven wie, vanaf wanneer en voor welke tijd iemand op de opgraving aanwezig is geweest. Vermeld daarbij de uitgevoerde werkzaamheden en condities. Alleen op deze manier kan aangetoond worden dat de nodige voorzorgsmaatregelen zijn getroffen in geval van schade of letsel.

Niet-leden zijn niet gedekt in geval van schade of letsel. Het afdelingsbestuur kan hiervoor hoofdelijk aansprakelijk worden gesteld. Kortom.....niet-leden graven niet mee op een opgraving !!!

Bij schade:

Direct melden bij het landelijke secretariaat en de verzekeringsmaatschappij (polisnr. aanvr. 001309):

Nieuw Rotterdam Verzekering BV, Postbus 680, 3000 AR Rotterdam

Tel. 010-4545911; fax 010-4545450

Voor eventueel vooroverleg:

Assurantie- en adviesbureau Dick van Tol

Tel. 010-4298937; fax 010-4280730

Als iedereen zich aan de gestelde voorwaarden houdt, kan er mijns inziens weinig verkeerd gaan. Ik wens iedereen dan ook een prettig en vooral veilig nieuw AWN-seizoen.

Met vriendelijke groet,

Eric van der Kuijl
(secretaris)

Een dagje 2000 jaar terugkijken in de tijd op een locatie in Bodegraven.

J. van Leeuwen

Ja, we zouden er wel "wat Romeins" kunnen aantreffen, want op een vorige locatie aan de overkant van de weg, een jaar of wat geleden, was dat inderdaad het geval geweest. Zoiets klinkt toch best spannend, temeer omdat je op werkdagen hebt meegewerkt om scherven van Romeinse potten en kruiken te determineren. Als je dan ook wel eens inheems of middeleeuws aardewerk of scherven hebt bekeken of gevoeld, dan zie je dat bij de Romeinen de materiaalkeuze en de productietechniek op een zeer hoog peil stonden: de gebruikte kleisoort is zeer fijn en de geometrische vormen perfect.

Rijdend richting Oude Rijn zag ik drie grijze koppies boven het maaiveld uitsteken, dus dat moest de locatie zijn: een bouwput. De put was een gebiedje van ongeveer 100 m² groot, ingesloten door een supermarkt en garagebedrijf. Eerder in de week waren al dozijnen verticaalstaande zwarte paaltjes van ongeveer 10 cm. in diameter blootgelegd. Het lijkt een Romeinse oeverbeschoeiing te zijn aan

een soort kreek die destijds in de Oude Rijn uitmondde. Een leuk stukje techniek! Beheerste de autochtone bevolking deze technieken ook al?

Het grovere graafwerk werd verricht door een machine, de zon scheen uitbundig en wij deden alleen het fijnere graafwerk, dus betere omstandigheden voor veldwerk kun je je nauwelijks wensen! "In onze bouwkeet ligt nog wel een schop en een reserve-troffel", om de klei rond de paaltjes weg te werken. De groepsleider zei dat die troffel niet meer zo best was, maar ikzelf zeg er niets bijzonders aan. Nog meer palen werden aangetroffen, waaronder vierkante (20 x 20 cm.), waarbij de onderkant in een punt uitloopt. Die punten zijn aangebracht om ze gemakkelijker de grond in te kunnen drijven. En ja hoor, bij het wegwerken van wat klei rond een van deze palen begreep ik waarom deze troffel niet meer zo goed was: door de zuigende werking van de klei moest soms behoorlijk wat kracht op de troffel gezet worden en daarbij trok je deze dan helemaal krom. Best genant! Mijn oplossing is dat ik voor de volgende opgraving mijn eigen robuuste troffel zal aanschaffen.

De Romeinen moeten ook dergelijke problemen zijn tegengekomen en ze ook nog opgelost hebben. De palen waren trouwens loodzwaar, volgezogen met water. Eén ervan werd doormidden gezaagd voor inspectie. Een stuk van de kern bleek nog keihard, met een flink aantal jaarringen goed zichtbaar, terwijl de rest in staat van verrotting verkeerde. De houtsoort (eik?) kon niet ter plekke geïdentificeerd worden. Af en toe werd er nog een verdwaalde scherf aardewerk gevonden. Alle bevindingen werden op een plattegrond ingetekend.

Aan het eind van de dag werd nagenoeg alle hout veroordeeld tot de vuilnishoop en ik besloot een stuk mee naar huis te nemen. Na 2000 jaar ondergronds verblijf mocht dit stukje paal het daglicht weer zien en thuis, in de tuin, definitief opdrogen. Door de zeer grote radiale krimpingsgroeven begint het meer op een objet d'art te lijken.

Door participatie aan een opgraving lijkt het verleden welhaast opnieuw tot leven te komen. Een boeiende dag! En nu is het wachten op de interpretatie en rapportage.

SYMPOSIUM ARCHEOLOGIE EN BOUWHISTORIE

Op vrijdag 4 en zaterdag 5 oktober zal te Rotterdam het symposium ARCHEOLOGIE en BOUWHISTORIE, techniek - gebouw - structuur, worden gehouden. Het symposium vindt plaats onder auspiciën van de Coördinatie Commissie van Advies inzake Archeologisch Onderzoek binnen het Ressort Rotterdam. Het is het zesde in de reeks van symposia die de Commissie sinds 1966 organiseert. In elk van deze symposia was archeologie een uitgangspunt. Afhankelijk van het thema werden onder andere archeologie en landschap, kastelen, handel, handelsplaatsen en handelswaar in hun relaties tot archeologisch onderzoek centraal gesteld. Dit jaar gaat het om de relatie tussen archeologie en de nog jonge discipline bouwhistorie. Zowel de archeoloog als de bouwhistoricus doet onderzoek aan bouwwerken; de eerste - om het simpel te stellen - onder het maaiveld, de tweede daarboven. Vaak leiden de omstandigheden er toe dat de archeoloog ook niet meer dan de ondergrondse resten van een gebouw onder ogen krijgt, terwijl het voor de bouwhistoricus vaak moeilijk, zo niet onmogelijk is de wordingsgeschiedenis van een gebouw tot onder de keldervloer te traceren. De voor de hand liggende vragen of archeoloog en bouwhistoricus elkaar iets te bieden hebben en zo ja, wat, zijn het onderwerp van het symposium van 1996.

De inleiders zijn zowel archeologen als bouwhistorici die zich recentelijk bezig hielden met onderzoek naar de bebouwde omgeving vanuit hun eigen vak, maar daarbij aansluiting zochten bij de andere discipline. Belangrijk is dat in veel gevallen aanvullend onderzoek in geschreven, gedrukte of visuele bronnen werd verricht.

Uiteraard worden op het symposium veel praktijkvoorbeelden - uit Nederland en enkele uit België, Duitsland en Engeland - aan de orde gesteld. Met deze confrontatie van archeologisch en bouwhistorisch onderzoek wordt echter in de eerste plaats beoogd inzicht te krijgen in de bijdragen die de beide disciplines tezamen aan onze kennis van de (geschiedenis van de) stedelijke bebouwing en de stedelijke structuur kunnen geven. Belangrijk zijn daarbij in de eerste plaats het verschaffen van inzicht in de toegepaste onderzoeksmethoden van archeoloog en bouwhistoricus en een antwoord op de vraag in hoeverre deze disciplines - met eventueel toegepast historisch onderzoek - elkaar hebben ondersteund en aangevuld.

Vanzelfsprekend komen ook de resultaten van de onderzoeken op het symposium aan de orde. Hoewel de meeste voordrachten wel een bepaalde casus betreffen zal niet teveel worden ingegaan op details daarvan. Een casus wordt opgevoerd om

een tijdens het onderzoek verworven verderstrekkend inzicht te demonstreren, dan wel om afwijkingen van tot dusver geldende opvattingen aan te tonen. De hier bedoelde inzichten en opvattingen betreffen de bouwtechniek, het gebruik van bouwmaterialen, de totstandkoming van bouwwerken en aanpassing daarvan aan veranderend gebruik, alsmede plaats en functie van (complexen van) bouwwerken in de historische stedelijke structuur. De onderwerpen beslaan de periode van de dertiende tot en met de zeventiende eeuw; enkele lopen uit tot de achttiende en negentiende eeuw.

De voordrachten zullen worden gepubliceerd in een bundel in de reeks *Rotterdam Papers*, die naar verwachting mag worden in 1997 zal verschijnen.

Kosten van deelname zijn: voor één dag f 40,-; voor beide dagen f 80,-. Als het aantal aanmeldingen dat van de beschikbare plaatsen overtreft, wordt voorrang gegeven aan aanmeldingen voor twee dagen.

Deelname aan het symposium staat open voor ieder die beroepsmatig of als amateur betrokken is bij archeologie en/of bouwhistorie, dan wel belangstelling heeft voor deze materie. Geïnteresseerden kunnen zich wenden tot Bureau Oudheidkundig Onderzoek van Gemeentewerken Rotterdam (BOOR), Sint Jobsweg 7, 3024 EH Rotterdam, tel. 010-477.70.53; zij zullen dan nadere informatie ontvangen.

Als sprekers zullen optreden: John Schofield over Londen; Frank van de Waard over Groningen; Koos Steehouwer over Utrecht; Sven Schütte over Keulen; Arnold Carmiggelt over Rotterdam; Wijnand Bloemink over Deventer; Gerrit Vermeer over Rotterdam; Herman Janse over Kampen en Rotterdam; Marie Chr. Laleman over Gent; Jan Thijssen over Nijmegen; Ron Hulst over Maastricht; Mieke Smit, Theo van Mierlo en Jan v.d. Hoeven over Kampen; Peter Bitter over Alkmaar; Hemmy Clevis en Dirk de Vries over Zwolle; Ronald Glaudemans over Maaseik; Harry Boekwijt over Den Bosch.

Open Monumentendagen 1996: op zaterdag 14 september zal in het Stadhuis van Leiden van 10-17 uur een tentoonstelling van Leidse bodemvondsten te zien zijn. Aan de Besjeslaan worden op de opgraving van het klooster Roomburg rondleidingen verzorgd om 10.30 u, 12 u, 13.30 u en 15 u; op zondag 15 sept. om 13.30 u en 15 u. Vanaf de Openbare Bibliotheek, Nieuwstraat 4, vertrekken om 13 en 15 u groepen o.l.v. de archeologen van de gemeentelijke afdeling Monumentenzorg voor een wandeling langs archeologisch interessante locaties. Zie voor meer details de plaatselijke bladen of het gidsje "Schuilplaatsen en werkplek".